

Оксана Салата

ТВОРЧИСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ НА СТОРІНКАХ ОКУПАЦІЙНОЇ ПЕРІОДИКИ 1941–1943 РОКІВ

У статті висвітлюється діяльність творчої української інтелігенції, зокрема поетів, в умовах нацистської окупації; їхнє бачення ситуації, що склалася на захоплених територіях, відображення повсякденного життя пересічних українців; підтримка патріотичного духу місцевого населення та його прагнень до свободи.

Ключові слова: творча інтелігенція, нацистський окупаційний режим, періодичні видання, поетичні твори, преса Вінниччини.

Оксана Салата

ТВОРЧЕСТВО УКРАИНСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НА СТРАНИЦАХ ОККУПАЦИОННОЙ ПЕРИОДИКИ 1941–1943 ГОДОВ

В статье освещается деятельность украинской творческой интеллигенции, в частности поэтов, в условиях нацистской оккупации; их видение ситуации, сложившейся на захваченных территориях, отражение повседневной жизни рядовых украинцев; поддержка патриотического духа местного населения, его стремлений к свободе.

Ключевые слова: творческая интеллигенция, нацистский оккупационный режим, периодические издания, поэтические произведения, пресса Винницы.

УДК 94(477):323.232

Степан Виноградов

ФОРМУВАННЯ АНТИНАЦИСТСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ОУН ТА ЇЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКА РОБОТА

У статті розглянуто діяльність Організації українських націоналістів із формування антинацистської позиції та розгортання інформаційно-пропагандистської роботи. Автор аналізує послідовність реалізації антинацистської пропаганди ОУН та її наслідки.

Ключові слова: Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, інформаційно-пропагандистська робота, антинацистська пропаганда.

Провідною метою Організації українських націоналістів (ОУН) протягом усієї їхньої діяльності була боротьба за створення Української Самостійної Соборної Держави (УССД). Якщо розглядати боротьбу ОУН проти гітлерівського окупаційного режиму з історичної перспективи, то треба визнати чимале політично-пропагандистське значення цієї організації. Адже вперше в історії України було розгорнуто боротьбу з переважаючими силами ворога.

Антинацистська інформаційно-пропагандистська робота оунівців була могутнім засобом для боротьби з німецькою пропагандою. Вони мали на меті, з одного боку, об'єднати і підготувати населення для спільної боротьби проти окупантів, а з іншого, донести правду про український визвольний рух, його цілі та програму.

В історії України ХХ ст. діяльність ОУН посідає досить помітне місце. Дискусії довкола того, чи вела ця організація антинацистську боротьбу під час радянсько-німецької війни, чи ні, тривають і до сьогодні. Те, що ось уже впродовж двох десятиліть ця тема обговорюється істориками, свідчить про її високий рейтинг у суспільстві й водночас про значний конфліктний потенціал (щоправда, це більше пов'язано з певними політичними процесами й, насамперед, виборами).

У роки незалежності України сучасні вітчизняні історики зробили вагомий внесок у розвиток досліджень історії національного руху Опору: П. Брицький [3], В. Кучер [10], О. Лисенко [11; 12], І. Муковський [16; 17], В. Сергійчук [23; 24; 25; 26], І. Патриляк [19; 20; 21] та ін. Праці цих авторів характеризуються наявністю широкої

документальної бази та нових оцінок, що дозволяють з'ясувати окремі аспекти діяльності ОУН. Інтерес у цьому контексті викликають і роботи Д. Веденєєва [5; 6; 7], де автор розглядає історичні постаті організаторів пропагандистської роботи. Питання діяльності ОУН і УПА, у тому числі й антинацистської, в різних регіонах України проаналізовано і в працях інших сучасних істориків. Зокрема, Г. Мороко висвітлює роботу оунівського підпілля у Запоріжжі [15], В. Семистяга — на Луганщині [22]. Корисну інформацію, а також окремі аналітичні оцінки пропагандистської діяльності націоналістів у різних регіонах України подають у своїх статтях В. Бойко [2], Г. Бухало [4], І. Павлюк [18], Т. Сулятицький [27].

Мета статті — дослідити процес формування антинацистської позиції Організації українських націоналістів через аналіз інформаційно-пропагандистської роботи, що нею здійснювалася.

У роки радянсько-німецької війни на окупованій території України ОУН відігравала роль третьої сили в антинацистській боротьбі. Радянська історіографія замовчувала цей факт, розглядаючи ОУН тільки як посібників окупаційного режиму. За допомогою ідеологічних догм ганьбилось все українське і особливо націоналізм, який завжди називали не інакше, як «буржуазним», а членів організації — «запроданцями», «фашистами», «нацистами».

Досліджуючи історію діяльності ОУН та УПА, варто зазначити, що ці дві організації пройшли складний шлях у боротьбі за створення УССД, на зміст якої накладалися бойові дії і широкі політичні акції. У певний період вони були звернені й проти гітлерівської Німеччини. Хоча треба сказати, що до початку радянсько-німецької війни керівництво оунівського проводу вважало своїми союзниками всі держави, зацікавлені в розвалі СРСР та створенні незалежної Української Самостійної Соборної Держави.

Найбільш пріоритетною силою, враховуючи геополітичну ситуацію, очільники ОУН вважали Німеччину. Радянсько-німецька війна розглядалася ними як єдино реальна можливість здобуття самостійності України. Лідери ОУН сподівалися, що Німеччина як союзник допоможе успішно розв'язати цю українську проблему. Тому з тактичних міркувань вони налагоджують контакти з її керівництвом. Початок тісної співпраці з Німеччиною було закладено протягом 1938 р. Водночас керівництво ОУН постійно підкреслювало, що їхня спільна діяльність може здійснюватися лише за умови визнання Німеччиною намірів ОУН створити незалежну Українську державу.

Ще у травні 1941 р., до початку радянсько-німецької війни, проводом ОУН Бандери (далі — ОУН(Б)) було видано таємний наказ під назвою «Боротьба і діяльність ОУН під час війни»,

в якому давалися чіткі інструкції щодо організації інформаційно-пропагандистської діяльності оунівців у передвоєнний час, під час війни та на початковому етапі українського державного будівництва [29, 21–44]. Згідно з документом, основні зусилля пропагандистів ОУН мали спрямовуватися на боротьбу проти Москви та більшовицького режиму, на проголошення в кожній українській місцевості самостійності соборної і незалежної Української держави.

Основним напрямом інформаційно-пропагандистської роботи ОУН серед цивільного населення було поширення ідеї самостійності України та обов'язку кожного українця боротися за створення Української Самостійної Соборної Держави.

Слід зазначити, що ОУН, маючи продуману систему підпілля, яке існувало на західноукраїнських землях (ЗУЗ), що входили до складу Польщі, й збереглося ще з 1939 р., коли ЗУЗ були приєднані до УРСР, не поспішала розкриватися з приходом німців у червні 1941 р. При цьому цілий ряд керівників ОУН та її рядових членів працювали легально, але, починаючи з липня 1941 р., німці унеможливили таку діяльність.

Уже в перші дні окупації України стало зрозуміло, що фашистська Німеччина є непримиреним ворогом українського народу і виношує щодо нього суто загарбницькі наміри. Це спричинило гостру кризу у стосунках Організації українських націоналістів з німецькою окупаційною владою.

Захоплені українські території нацисти почали перетворювати на німецьку колонію. Було запроваджено надзвичайний стан. Населення не мало права без дозволу пересуватися за межі місця проживання. Будь-який терористичний акт, саботаж, військова операція, здійснена радянськими партизанами чи націоналістами, одразу спричиняли репресії, які супроводжувались знищенням захоплених заручників. Так, наприклад, замах націоналістів на офіцера поліції СД М. Сендегу, що стався у Львові 19 вересня 1941 р., призвів до знищення ста заручників, близьких до кіл ОУН(Б) [9, 167]. Загалом у період німецької окупації українське населення зазнавало неймовірних знущань. Характеризуючи події того часу, один із активних членів ОУН Л. Шанковський зазначав: «Сьогодні український нарід переживає нечуваний терор німецьких окупантів, які хочуть арештами, розстрілами, шибеницями знищити його» [28, 167].

У цей тяжкий час ОУН формує нову мережу підпілля та укріплює стару. На перший план висувається антигітлерівська пропагандистська діяльність. Уже в кінці 1941 р. в одній із інструкцій крайового проводу ОУН наголошувалось на тому, що пропаганда мусить дуже виразно і відважно підняти гасло «Геть фашизм!» [30, 72].

З цією метою організуються відділи пропаганди, створюються нові друкарні, а ті, що вже існують, починають працювати з більшим навантаженням. Відбувається добір кадрів для роботи серед населення. Так, у Львові у створеному відділі пропаганди працювало понад 100 осіб [27, 31].

В умовах поразок і загибелі багатьох відомих націоналістів (А. Пясецький, М. Лемик-Сенишин, П. Щепанський, Р. Марчак та ін.), в атмосфері масового терору перед оунівцями постає ще одне складне і дуже важливе завдання: підтримати моральний дух населення на західноукраїнських землях, роз'яснити позицію націоналістів та їхнього керівництва щодо Німеччини. До того ж необхідно було враховувати й той факт, що серед широкого загалу членів організації були не дуже освічені люди (вихідці з сільської місцевості) та молодь. Причому остання здебільшого тяжіла до авторитету, до виконання волі вождя чи колективу, ніж до самостійності.

При цьому слід зазначити, що розкол ОУН та боротьба між двома її гілками — ОУН(Б) та ОУН(М) — дещо послабили вплив організації на український народ, а разом тим і українську визвольну боротьбу. Та попри це ідеї ОУН завдяки великій силі морального духу більшості оунівців, незважаючи на їхню приналежність до того чи іншого крила організації, почали втілюватися в життя. Така самовідданість націоналістів допомогла повернути втрачені позиції ОУН. Більше того, гітлерівські репресії, спрямовані проти оунівців, сприяли зближенню членів груп ОУН(Б) і ОУН(М). У цих тяжких умовах вони починають допомагати один одному, а інколи навіть спільно коригують свою діяльність.

Оунівці розгорнули роботу з підготовки боротьби не тільки на ЗУЗ, а й до певної міри на інших землях України. Так, у західних областях ще з осені 1941 р. почало діяти оунівське підпілля. У східних районах таку діяльність мали реалізовувати так звані похідні групи ОУН [36, 66]. Відомо, що створені й таємно підготовлені напередодні війни похідні загони ОУН(Б) налічували від 3 до 5 тис. осіб. Вони були розділені на три великі групи: «Північ», «Центр», «Південь» [9, 113], які, у свою чергу, розбивалися на менш чисельні за кількістю — по 7–12 осіб. Для кожної були розроблені маршрути просування і регіони діяльності. Так, група «Північ» мала вирушати до Києва та області, група «Центр» — Харкова й області, група «Південь» — Одеси та Криму. Спеціальна група, що складалася з п'ятнадцяти осіб, мала якомога скоріше дістатися Львова, головного міста Західної України, і офіційно оголосити там незалежність Української держави.

Члени груп отримали завдання проголосити в кожній місцевості, через яку вони проходили, українську владу. Вони діяли за добре продуманим

планом. Після арешту С. Бандери 5 липня 1941 р., як свідчать документи, на похідні групи покладається ще одне завдання — здійснення антифашистської пропаганди. Зокрема, вони закликають населення не здавати німцям зброю. У відповідь гітлерівці починають проти них репресивні дії. Однак попри арешти похідні групи виходять за межі Галичини і Волині, де розгортають антифашистську агітацію.

На жаль, до сьогодні про їхню діяльність відомо дуже мало. Проте ті документи, матеріали та література, на які спирався автор у своєму дослідженні, дають можливість дійти висновку щодо ефективності цих груп у здійсненні антинацистської пропаганди.

Вже 14 серпня 1941 р. німецькі окупаційні органи влади зазначали, що похідні групи ОУН(Б) у центрі України інтенсивно розширюють свою пропагандистську роботу на користь створення незалежної і соборної Української держави, зокрема в районах Житомира, Бердичева, Вінниці, а також Умані й Могилева-Подільського. Зазначалося, що пропагандистській тон цієї організації стає все більш антинацистським, її діяльність шкідливою для окупаційних властей, а політичні ідеї визнавалися надто небезпечними для німецьких інтересів [9, 140–141]. Тому окупаційна адміністрація ухвалює рішення про заборону політичної агітації. 7 вересня був заарештований М. Климишин, керівник групи «Північ».

Варто зазначити, що похідні групи діяли й на півдні республіки, намагаючись створити підпільну мережу. Так, у Криму їх було шість, складом по шість осіб кожна. Одна група активно працювала в Херсоні.

Члени похідних груп ОУН успішно поширювали ідею української державності й створювали органи місцевої української влади на східноукраїнських землях та півдні України. Причому робили це без узгодження з німцями. Прифронтові райони, де відчувався вакуум влади та дезорганізація всіх сфер життя, мали сприятливі умови для опанування всіх важливих суспільних ланок добре організованими оунівцями.

Політика і практика окупаційної влади все більше переконували керівників ОУН, що ідея створення УССД, за яку боролися обидві гілки організації, не входила у плани німецького керівництва. Про цей факт переконливо свідчили дії нацистів на Акт проголошення Української держави від 30 червня 1941 р. та створення Крайового правління. Про зміст цього документа стало відомо у Берліні вже 2 липня 1941 р. І з метою ліквідації українського уряду було негайно вжито рішучих заходів. Окупаційна влада розпочала масові репресії проти ОУН(Б), внаслідок яких уже в липні—серпні 1941 р. більшість її керівників і провідних діячів було заарештовано. Потрапили

за грати С. Бандера, Я. Стецько, увесь Крайовий уряд і 300 членів ОУН [13, 19]. У відповідь оунівці роблять заяву про своє негативне ставлення до німецької політики щодо України [33, 1–11].

На думку автора, саме арешти частини керівників ОУН, репресії проти рядових членів організації остаточно переконали оунівців у антиукраїнській політиці Німеччини й довели, що подальша боротьба, як і інформаційно-пропагандистська робота, можуть бути організовані лише у підпіллі, а це, у свою чергу, призвело до зміни тактики — легальна діяльність ОУН згортається. Організація переходить у підпілля звідки і починає свою антинацистську інформаційно-пропагандистську роботу [38, 149].

Першими на цей шлях ступили бандерівці, оскільки не бажали відкликати Акт від 30 червня 1941 р., що відразу перетворило їх на силу, ворожу нацистській Німеччині. Керівництво ОУН(Б) вирішує працювати у двох рівноцінних напрямках. По-перше, використовуючи усі можливості легальної роботи, вони намагались проникати в різноманітні культурні, політичні, воєнізовані, адміністративні структури окупаційної влади і при цьому всіма силами підвищувати ефективність своєї діяльності з метою поширення впливу державницьких ідей. По-друге, основну частину своїх кадрів перевести в підпілля й перейти до нелегальної роботи, готуючись таким чином до тривалої боротьби за УССД [7, 93].

У вересні 1941 р. керівники ОУН(Б) зібралися на Першу конференцію, присвячену аналізу ситуації, яка склалася на окупованій території України. Керівництво руху відзначило, що українське населення, яке чекало звільнення від більшовицького панування і впровадження незалежного політичного життя, не було готове до репресій з боку Німеччини, а відповідно, і до антинацистських дій. У ході конференції було ухвалено рішення направити в центральні та східні райони якнайбільше провідних членів організації, друкувати підпільну літературу, ширити ідеї визвольної боротьби, розвивати антинацистську пропаганду, розгорнути акції проти вивозу людей на роботу до Німеччини, налаштувати населення на приховування від німців провізії, здійснювати підготовку до активної боротьби з гітлерівцями, організувати збирання та накопичення зброї, проводити військовий вишкіл молоді [10, 189].

У підсумковій постанові конференції зафіксовано положення, яке визначало найближчі завдання організації: «пропагандивно-роз'яснювальна підготовка до активної боротьби з німецьким окупантом, розкриття німецьких планів поневолення і колонізації України, а також водночас ідейна боротьба з більшовицькою ідеологією та пропагандою; збір та магазинування зброї; вишкіл нових провідних кадрів для визвольної боротьби» [1, 138]. Текст документа

свідчить про те, що саме у вересні 1941 р. керівництво ОУН(Б), розробляючи тактику своєї інформаційно-пропагандистської діяльності, починає формувати ідею боротьби проти двох ворогів Української державності — німецького та радянського режимів.

Під час роботи конференції серед її учасників лунали голоси про негайний перехід до загального збройного опору. Але на цьому етапі таку ідею було відхилено. На думку автора, це було пов'язано з тим, що, по-перше, керівництво ОУН(Б) протягом першого року німецької окупації вважало не можливим перехід до повстанської форми боротьби, оскільки народні маси не були готові до широкого збройного виступу проти окупантів. По-друге, для організації всенародної боротьби проти німецьких загарбників необхідно було провести масову інформаційно-пропагандистську роботу, яка мала забезпечити зростання кількості прихильників утворення УССД, котрі б відстоювали її зі зброєю в руках. По-третє, необхідно було створити таке політичне поле у світовому контексті, яке дало б змогу українському народові вийти на міжнародну арену як рівноправному політичному суб'єкту [14, 177].

Але треба врахувати і той факт, що зародження національного антинацистського руху опору в Україні мало свої особливості. На відміну від західних держав, незалежність яких була визнана у світі ще до війни, в Україні ці процеси відбувалися зовсім в іншій історичній ситуації. Якщо Польща, Франція та Югославія мали до війни свою державність і, відповідно, власні збройні сили та спецслужби, то Україна не мала ані держави, ані армії, а головне — досвідчених фахівців. Крім того, у своїй боротьбі проти гітлерівців українським націоналістам не доводилося розраховувати навіть на мінімальну зовнішню підтримку. А збройна боротьба з німецькими окупантами в Югославії, Франції, Польщі велася за умов ефективної допомоги Англії, США, СРСР. До того ж вони боролися, як правило, з лише одним противником. За таких обставин українські повстанські війська могли розраховувати лише на себе та сили власного народу.

Для здійснення завдань, які були розроблені конференцією, військова референтура проводу ОУН створює Крайовий військовий штаб. Організовується мережа військових референтів при обласних, окружних, надрайонних, районних та підрайонних проводах ОУН. Для всіх членів організації обов'язковою була військова підготовка. Найбільшою базою вишколу ОУН була школа військових кадрів «Тигри», що діяла в Долинському районі Станіславської області.

За розпорядженням Центрального проводу ОУН у селах Галичини органівуються збройні підрозділи — «боївки». З часом вони об'єднуються

в окремі збройні відділи ОУН. Слід зазначити, що в рядах боївки було багато людей, які не входили до лав ОУН. Головне завдання, яке ставилося перед збройними відділами — це самооборона населення від окупаційних властей та їхніх військових підрозділів. Таким чином формується мережа відділів Української народної самооборони (УНСО), що мала свій виховний і пропагандистський апарат. Ця організація здійснювала активну антифашистську роботу як серед своїх членів, так і серед місцевого населення.

До кінця 1941 р. ОУН(Б) продовжувала розширювати і вдосконалювати підпільну мережу своїх організацій на всій окупованій території України, зважаючи на умови, в яких їм доводилось діяти. Найбільш чіткою структура підпілля була в Галичині, де вона існувала ще до початку війни. У роки війни вносились деякі зміни в територіальну та організаційну структуру ОУН.

Виховна робота в цій чіткій організаційній вертикалі від краю до області, підрайону проводилась референтурою пропаганди на чолі з відповідним референтом. У найнижчій організаційній структурі — станиці — призначався суспільно-політичний вихователь. Кожна станиця мала свою бібліотеку, література якої використовувалась з пропагандистською метою. Нижчою ланкою ОУН у місті був осередок. Кілька осередків склали станицю [35, 52]. Відділи пропаганди ОУН(Б) функціонували при міських, обласних та районних управах Волинської, Рівненської, Тернопільської, Станіславської, Чернівецької та Дрогобицької областей. Обласні відділи пропаганди розробляли плани роботи, які були обов'язковими для виконання підлеглими. Так, наприклад, до складу Дрогобицької області входили Стрийська, Самбірська, Перемишльська округи. Стрийська округа мала шість районів, до яких входило 354 села. Самбірська — 6 районів й 291 село, Перемишльська — 4 райони та 265 сіл [36, 11]. Таким чином все населення Дрогобицької області було охоплене ідейним впливом оунівського підпілля.

Як бачимо, ОУН до кінця 1941 р. створила чітку службу інформатики та впливу на населення. Підпільні осередки пропаганди діяли по всій території України й охоплювали всі верстви населення [9, 557]. Уже в зимові місяці 1941–1942 рр. вона проявила значну активність в антифашистській діяльності, що викликало занепокоєння окупаційної влади. Так, наприклад, у рапорті від 31 грудня 1941 р. про діяльність айнзац-груп поліції безпеки і СД № 8 зазначалось, що дії групи Бандери становить небезпеку й загрожують німецьким інтересам. «Встановлено, що крім групи Бандери на Україні не існує жодної організації опору, яка була б здатна становити серйозну небезпеку <...> Члени ОУН отримали завдання розшукати російську зброю

і боеприпаси та їх заховати, щоб вони не потрапили до рук німецького вермахту. Коли настане сприятливий момент, вибраний керівництвом ОУН, і коли будуть сформовані групи партизанів, відбудеться наступ проти німецьких окупаційних військ» [9, 550].

У квітні 1942 р. відбулася Друга конференція націоналістів, на якій було поставлене завдання вдосконалити виховно-пропагандистську роботу ОУН(Б). Було прийнято документ, в якому йшлося про можливість широкомасштабної збройної боротьби проти гітлерівців. Також розглядалося питання щодо об'єднання сил народу в широкий збройний рух. Цей процес потрібно було забезпечити ідеологічно, тим більше, що до лав ОУН активно йшла молодь. Тому, крім військової підготовки, передбачалося надання теоретичних знань.

Питання про організацію сил самооборони постає і на Волині. З цією метою провід ОУН на початку весни 1942 р. відправляє туди одного із відомих керівників організації В. Сидора. Під його керівництвом уже в квітні 1942 р. були організовані перші дві групи самооборони, якими командували С. Качинський («Остап») та І. Перегійняк («Довбешка»). У наступні місяці мережа груп самооборони розширювалась, формувалась їхня матеріально-технічна база, все більше районів ставало під ідеологічний вплив оунівців. Упродовж літа 1942 р. малі озброєні групи націоналістів могли проводити лише незначні операції, пошкоджуючи засоби зв'язку і шляхи сполучення, нападаючи на малі німецькі загоны, склади постачання та господарські підприємства.

Слід зазначити, що в цей час кількісний склад оунівських організацій розширюється не тільки на заході, а й у центральних районах України. Наприклад, у Київській області на серпень 1942 р. у лавах ОУН(Б) налічувалося близько 1000 осіб [9, 273].

Отже, вже через рік після окупації українських земель ОУН здійснила політично-психологічну мобілізацію народу до активної антифашистської боротьби. Таким чином був підготовлений ґрунт для переходу до наступного етапу — організації і дій збройних сил, що ними стала Українська повстанська армія (УПА).

Провід ОУН (Б) здійснив свій історичний вибір: розпочав масштабну підготовку до збройного повстання проти нацистів, в якій чільне місце відводилося формам та методам інформаційно-пропагандистської роботи. Але офіційно про зміну політичного курсу організації на збройну боротьбу проти німецьких окупантів було проголошено вперше лише на Третій конференції ОУН (Б), яка відбулася в лютому 1943 р., що й було задокументовано в її рішеннях [34, 1–6].

У «пропагандивних інструкціях» від 25 вересня 1943 р. крайовий провід ОУН (Б) на західно-українських землях зобов'язував свій актив роз'яснювати населенню, що «ОУН не виступала проти озброєних німецьких імперіалістів з перших днів їх прибуття в Україну з політичних цілей і устремлінь, але з самого початку окупації німцями України ОУН почала готувати проти них збройну боротьбу українського і всіх інших поневолених народів» [37, 101].

Створення Української повстанської армії та перехід до відкритої збройної боротьби покликали українських націоналістів скоригувати тактику своїх інформаційно-пропагандистських дій. Передбачалося поряд з продовженням агітаційної роботи серед бійців Червоної армії, Вермахту та його союзників, радянських партизанських загонів перемістити основний акцент інформаційно-пропагандистської діяльності ОУН і УПА на пропаганду серед місцевого населення з метою залучення до лав УПА, а також виховання у них та вояків повстанської армії національної свідомості [8, 160–161].

Отже, такі зміни в діяльності націоналістичних сил в умовах німецької окупації України були зумовлені антиукраїнською політикою нацистів і ворожим ставленням окупаційної влади до намагань оунівців відновити Українську державність. У цих умовах ОУН перейшла до активної антинацистської інформаційно-пропагандистської роботи серед населення, підготовки до збройної боротьби проти німецьких окупантів.

Підсумовуючи сказане, можна дійти таких висновків: німецька окупація українських земель не виправдала надій керівництва ОУН, яке прагнуло використати радянсько-німецьку війну для відновлення Української держави. Адже нацистська Німеччина мала свої плани щодо України, територія якої повинна була стати життєвим простором для вищої німецької раси, а родючі українські землі перетворитися в житницю Третього рейху. За цих обставин оунівці намагалися діяти таким чином, щоб максимально використати існуючі умови на користь боротьби за самостійну соборну Українську державу.

Проте розкол в організації, взаємна боротьба двох проводів перешкоджали розгортанню повноцінного націоналістичного руху в Україні й компрометували його. Та все ж можемо з упевненістю стверджувати, що метою інформаційно-пропагандистської діяльності обох гілок ОУН було визволення українського народу з-під влади окупантів і створення незалежної держави. Доказом ефективності їхніх дій слугує широка підтримка оунівців місцевим населенням та створення на добровільних засадах УПА.

Крім того, спираючись на наявні документи, немає жодних підстав заперечувати боротьбу українських націоналістів проти німецьких окупантів та антинацизм ОУН. Однак слід зазначити, що останній був значною мірою вимушеним, оскільки німці власноруч загнали оунівців у підпілля, не бажаючи йти на компроміси в питанні самостійності України.

ДЖЕРЕЛА

1. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух: історія та ідея / О. Баган. — Дрогобич : Відродження, 1994. — 192 с.
2. Бойко В. Матеріали виставки «Україна в боротьбі: “Ідея і чин” — як джерело до історії видавничої справи на Жовківщині 1947–1951 рр.» / В. Бойко // Наукові записки Львівського історичного музею. — Львів, 1997. — Вип. VI, ч. 2. — С. 71–81.
3. Брицький П. П. Україна у Другій світовій війні (1939–1945) / П. П. Брицький. — Чернівці : Чернівецький ун-т, 1995. — 144 с.
4. Бухало Г. Улас Самчук — редактор «Волині» / Г. Бухало // Шлях Перемоги. — 2000. — № 8 (березень).
5. Веденеєв Д. Військово-польова жандармерія — спеціальний орган Української Повстанської Армії / Д. Веденеєв // Воєнна історія. — 2002. — № 5–6. — С. 32–40.
6. Веденеєв Д. В. Командувач пропагандистським фронтом / Д. В. Веденеєв // Історичний календар. — К., 2003. — С. 127–132.
7. Веденеєв Д. В. С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945 / Д. В. Веденеєв, Г. С. Бистрихін. — К. : Генеза, 2006. — 408 с.
8. Історія військових формувань України : навч. посіб. / І. І. Сокаль, Ю. І. Костенко, В. М. Малюга та ін. — К. : НАОУ, 2006. — 234 с.
9. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні / В. Косик. — Париж — Нью-Йорк — Львів, 1993. — 657 с.
10. Кучер В. І. ОУН–УПА в боротьбі за незалежну Україну / В. І. Кучер. — К. : Бібліотека українця, 1997. — 104 с.

11. Лисенко О. Є. Збройна боротьба ОУН(М), ОУН(Б) та Української повстанської армії / О. Є. Лисенко // Військове будівництво в Україні у XX столітті: історичний нарис, події, портрети / за заг. ред. Кузьмука О. І. — К. : Вид. дім «Ін Юре», 2001, — 448 с.
12. Лисенко О.Є. Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія : бібліографічний покажчик публікацій 1998–2002 років / О. Є. Лисенко, О. В. Марущенко. — К. : Інститут історії України НАН України, 2002. — 202 с.
13. Малик Я. Історія української державності / Я. Малик, Б. Вол, В. Чуприна. — Львів : Світ, 1995. — Кн. 2. — 248 с.
14. Малога В.М. Антифашистська інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН-УПА в 1941–1944 рр. // Історія слов'янських народів: дослідження актуальних проблем : зб. наук. пр. — К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. — Вип. 8: Україна і Польща в горнілі Другої світової війни. — С. 144–156.
15. Мороко В. М. ОУН на Запоріжжі в роки радянсько-німецької війни / В. М. Мороко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Дніпропетровськ, 1997. — Вип. 2. — С. 148–159.
16. Муковський І.Т. Звитяга і жертвність: українці на фронтах Другої світової війни / І. Т. Муковський, О. Є. Лисенко. — К. : Пошуково-вид. агентство «Книга Пам'яті України», 1996. — 567 с.
17. Муковський Т. Українська Повстанська Армія та збройні формування ОУН у Другій світовій війні / Т. Муковський, О. Лисенко // Воєнна історія. — 2002. — № 5–6. — С. 10–31.
18. Павлюк І. Преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1941–1944 рр.: історико-типологічний та ідеологічний аналіз / І. Павлюк // Зб. пр. наук.-дослід. центру періодики. — Львів, 2001. — С. 192–205.
19. Патриляк І. К. Військові плани ОУН(Б) у таємній інструкції Революційного проводу (травень 1941 р.) / І. К. Патриляк // Український історичний журнал. — 2000. — № 2. — С. 127–138.
20. Патриляк І. К. До питання про внесок ОУН та УПА у боротьбу проти нацистських окупантів на території України / І. К. Патриляк // Український історичний журнал. — 2004. — № 5. — С. 81–95.
21. Патриляк І. К. Підготовка бандерівською ОУН антирадянського повстання на території Західної України (січень 1940 — червень 1941 рр.) // Київська старовина. — 2004. — № 1. — С. 76–91.
22. Семистяга В.Ф. Лицар боротьби за незалежність України / В. Ф. Семистяга // Бахмутський шлях. — 1995. — № 3–4. — С. 34–36.
23. Сергійчук В. Діяльність підпілля ОУН на Сході України / В. Сергійчук // Визвольний шлях. — 1995. — № 8. — С. 119–125.
24. Сергійчук В. Наша кров — на своїй землі / В. Сергійчук. — К., 1996. — 44 с.
25. Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни: нові документи і матеріали / В. Сергійчук. — К. : Дніпро, 1996. — 496 с.
26. Сергійчук В. Робітники ОУН на СУ / В. Сергійчук // Шлях перемоги. — 2000. — 11 травня.
27. Сулятицький Т. Друкарня Проводу ОУН-УПА в Озерянах / Т. Сулятицький // Шлях Перемоги. — 2000. — № 14 (квітень).
28. Шанковський Л. Історія українського війська / Л. Шанковський. — К., 1991. — 192 с.
29. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України). — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 1. — 408 арк.
30. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України). — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 36. — 87 арк.
31. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 45. — 7 арк.
32. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 36. — 87 арк.
33. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 39. — 11 арк.
34. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 102. — 6 арк.
35. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 46. — 91 арк.
36. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 13. — 74 арк.
37. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 22. — Спр. 931. — 177 арк.
38. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 22. — Спр. 931. — 177 арк.

Степан Виноградов

ФОРМИРОВАНИЕ АНТИНАЦИСТСКОЙ ПОЗИЦИИ ОУН И ЕЕ ИНФОРМАЦИОННО-ПРОПАГАНДИСТСКАЯ РАБОТА

В статье рассмотрена деятельность Организации украинских националистов по формированию антинацистской позиции и разворачиванию информационно-пропагандистской работы.

Автор анализирует последовательность реализации антинацистской пропаганды ОУН и ее результаты.

Ключевые слова: Организация украинских националистов, Украинская повстанческая армия, информационно-пропагандистская работа, антинацистская пропаганда.

Stepan Vynogradov

FORMATION OF OUN ANTI-NAZI VIEW AND ITS INFORMATION AND PROPAGANDA ACTIVITIES

The article discusses OUN's activity in formation of anti-Nazi view and expand information and propaganda activities. The author analyzes the sequence of the implementation of OUN's anti-Nazi propaganda OUN and its results.

Key words: Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), Ukrainian Insurgent Army (UPA), information and propaganda activities, Anti-Nazi propaganda.

УДК 94(477.6):62.33«1941/1945»

Igor Tarnavskiy

ПОЛІТИКА РУМУНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЦИГАН НА ОКУПОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1941–1944 рр.)

У статті розглянуто політику уряду Румунії та румунської окупаційної адміністрації щодо циган на тимчасово захоплених українських землях у роки Другої світової війни. Розкрито причини геноциду циган, його форми та етапи проведення. Показано особливості румунської антициганської політики, регіональні відмінності й ставлення окупантів до різних груп циган.

Ключові слова: Друга світова війна, геноцид, депортація, асоціальний елемент, кочові цигани, осілі цигани.

Під час Другої світової війни нацистська Німеччина та її союзники організували й здійснили на власній території і окупованих землях повномасштабний геноцид циган. Загальними зусиллями країни фашистського блоку довели число жертв терору до 150 000–200 000 осіб. Кількість потерпілих була ще більшою. Неабияку активність у цій справі продемонструвала влада тодішньої Румунії та її окупаційні органи, які, зокрема, діяли на тимчасово захоплених українських землях.

Незважаючи на масштаби скоєного злочину, зазначена проблема вивчена недостатньо. Особливо це стосується країн Східної Європи і, зокрема, України. У радянській історіографії Великої Вітчизняної війни циганам місця не знайшлося. Не кращою була ситуація і у тогочасній закордонній історіографії. Там наукове вивчення геноциду циган почалося лише у 1972 р. з монографії Д. Кенріка і Г. Паксона «Доля європейських циган» [32]. Офіційне ж визнання геноциду цієї етнічної групи відбулося ще пізніше. Лідерами ромських організацій країн Європи та США у 1996 р. був ухвалений Міжнародний день

голокосту ромів. Верховна Рада України ухвалила постанову про відзначення цієї дати лише 8 жовтня 2004 р.

Саме за часів незалежності українські дослідники почали звертати увагу на означену проблему. З'явилася ціла низка публікацій, присвячених висвітленню долі циган у роки Другої світової війни. Одним із перших українських циганознавців, який акцентував увагу на історії циган під час війни, був донецький дослідник О. Беліков. Його стаття «Цигани України під час Другої світової війни» (2002) [5] виокремила новий напрям дослідження історії українських циган, розвиток якого був продовжений у розвідці «Державна політика стосовно циганського населення на українських землях» [6].

До розробки теми долучився харківський історик О. Крутлов, автор багатьох робіт з проблеми єврейського геноциду в Україні у період нацистської окупації. У його статті «Геноцид циган в Україні в 1941–1944 гг.» [13] подається загальна кількість жертв-циган в Україні й визначаються особливості вирішення «циганського питання» у різних окупаційних зонах України. Специфіку